

Przemysław Fałowski*

 <https://orcid.org/0000-0003-1039-3496>

(NIE)OBECNOŚĆ PARTYKUŁY PYTAJNEJ *DA LI* W JĘZYKU CHORWACKIM

THE (NON)EXISTENCE OF THE INTERROGATIVE PARTICLE *DA LI* IN THE CROATIAN LANGUAGE

The main purpose of the present publication is to investigate the existence of the interrogative particle *da li* in normative Croatian publications after 1990, popular language guides, academic papers and the national corpora of the Croatian language.

Keywords: standard Croatian language, interrogative particle, linguistic purism, online corpora

Słowa kluczowe: chorwacki język standardowy, partykuła pytajna, puryzm językowy, korpusy językowe

Punktem wyjścia do rozważań zawartych w niniejszym artykule są dwa poniższe cytaty:

Pravilo da je u hrvatskome jeziku **bolje**¹ u upitnoj rečenici **upotrebljavati** skupinu *je li* od skupine *da li* odnosi se na rečenice u kojima se nalazi glagolska enklitika *je*, npr. u rečenica-ma *Da li je on to zaista rekao?*, *Ne znam da li je ona oprala posuđe. treba da li zamijeniti s je li: Je li on to zaista rekao?*, *Ne znam je li ona oprala posuđe.* [...] Tim se pravilom, međutim, zapravo želi reći da je umjesto rečenice uvedene skupinom *da li bolje upotrijebiti* rečenicu u kojoj se glagolski predikat ili kopula imenskoga predikata premeće na prvo mjesto, a za njom slijedi čestica *li*, npr. umjesto rečenica *Da li ga prepoznaješ?*, *Da li mi možeš pomoći?* u hrvatskome standardnom jeziku **treba upotrijebiti** rečenice *Poznaješ li ga?*, *Možeš li mi pomoći?* [SAVJETNIK].

Inną różnicą syntaktyczną jest sposób tworzenia zdań pytających w **mowie zależnej**: w chorwackim – *Pitam je li došao*, w serbskim – *Pitam da li je došao*... [Oczkova, 2006, s. 243].

* Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Słowiańskiej, ul. Romana Ingardena 3, 30-060 Kraków, e-mail: przemyslaw.falowski@uj.edu.pl.

¹ Wyfłuszczenia i rozstrzelony druk w cytatach pochodzą od autora.

Przedstawione wyżej fragmenty odwołują się do statusu partykuły pytajnej *da li* w chorwackim języku standardowym. Pierwszy z nich pochodzi z poradnika zamieszczonego na stronie internetowej prestiżowego Instytutu Języka Chorwackiego (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje). Według jego autorów w języku chorwackim obowiązuje zasada, iż w zdaniu pytajnym lepiej używać (chorw. *bolje upotrebljavati*) konstrukcji *je li* niż *da li*, czyli innymi słowy – zamiast grupy *da li* lepiej używać zdań, w których orzeczenie (chorw. *glagolski predikat*) lub łącznik orzeczenia imiennego (chorw. *kopula imenskoga predikata*) przesuwa się na pierwszą pozycję, po niej zaś następuje partykuła *li*. Zasadę tę potwierdzają przykłady ilustrujące nieprawidłowe zdania z użyciem konstrukcji *da li* oraz poprawne frazy, którymi należy je zamienić. W drugim cytacie, pochodzącym z opracowania Barbary Oczkowej [2006], partykuła *da li* zostaje ograniczona do mowy zależnej, poza tym rozpatrywana jest w kontekście odmiennych cech chorwackiego i serbskiego standardu, czego brakowało w pierwszym przypadku. Warto podkreślić, że studium Oczkowej jest bodajże jedynym polskim opracowaniem, w którym zwrócono uwagę na to – rzekomo różnicujące normę chorwacką i serbską – zjawisko.

Wymienione jednoznaczne sądy chorwackich normatywistów, brak opracowań tego tematu na gruncie polskiej lingwistyki oraz obserwacje autora niniejszego artykułu – niejednokrotnie sprzeczne z tezami przedstawionymi w powyższych cytatach – skłoniły go do baczniejszego przyjrzenia się statusowi partykuły pytajnej *da li*² w języku chorwackim. Głównym celem było zbadanie obecności partykuły pytajnej *da li* w chorwackich opracowaniach normatywnych po 1990 roku, popularnych poradnikach językowych, opracowaniach naukowych oraz korpusach języka chorwackiego [RIZNICA; HNK_v2.5]. Miało to umożliwić odpowiedź na pytanie, czy tezy wysuwane przez chorwackich normatywistów mają racjonalne uzasadnienie. Przedmiotem badań była przede wszystkim frekwencja i status partykuły pytajnej *da li* – zarówno w mowie niezależnej, jak i zależnej. Inne konstrukcje służące wyrażeniu pytania o rozstrzygnięcie – przedstawione choćby w artykule Lany Hudeček i Luki Vukojevicia [2007] – nie będą tutaj szczegółowo omawiane.

Spośród licznych opracowań normatywnych, które pojawiły się w Chorwacji po 1990 roku, do analizy wybrano cztery gramatyki [Raguž, 1997; Barić i in., 2005; Silić, Pranjković, 2005; Težak, Babić, 2009] oraz jedną ortografię [Babić,

² W niniejszym opracowaniu – mimo sugestii części chorwackich językoznawców [por. Hudeček, Vukojević, 2007, s. 218] – używany będzie tradycyjny termin *partykuła pytajna da li*.

Moguś, 2010], które w opinii autora niniejszego artykułu dokładnie ilustrują poglądy współczesnych chorwackich lingwistów.

W popularnej gramatyce Dragutina Raguża [1997] partykuła *da li* potraktowana została bardzo obszernie, omówiono ją zarówno w rozdziale poświęconym fleksji (dokładniej nieodmiennym częściom mowy), jak również w bloku dotyczącym zagadnień związanych ze składnią. Według chorwackiego lingwisty w sytuacji, kiedy *da* potwierdza treść orzeczenia (chorw. *potvrđuje sadržaj predikata*), czyli zastępuje predykat, może obok niego w pytaniu pojawić się forma *li*, co zilustrowane zostaje przykładem: *Radi li on danas?* = *Da li on radi danas?*. W opinii Raguża tego typu konstrukcja rozpowszechniła się zwłaszcza w języku potocznym (chorw. *razgovorni jezik*), w związku z czym lepszą konstrukcją pytającą (chorw. *bolje pitanje*) jest sekwencja *li* + czasownik, np.: *Radi li?* [Raguż, 1997, s. 280]. Za chwilę jednak dodaje, że formuła *da li* nie jest wykluczona, ponieważ pojawia się ona w sytuacji, kiedy pytanie zostaje wzmocnione wyrażeniami typu *stvarno* ‘naprawdę, rzeczywiście’:

Time **nije isključena** upitna formuła *da li*; ona dolazi kad se ističe **pitanje preko takve potvrde**:

Znam da je došla i rekla im sve u brk.

– *Da li je stvarno došla?*

– *Da li im je stvarno sve rekla u brk?* [Raguż, 1997, s. 280].

Co istotne, Raguż przytacza także przykład użycia konstrukcji *da li* jako jeden ze sposobów tworzenia zdań w mowie zależnej, a dokładniej zdań pytająco-zależnych (chorw. *zavisno upitne rečenice*): *Tko zna da li je još živ!?* [Raguż, 1997, s. 390].

Partykuła *da li* jest także obecna w zbiorowym opracowaniu gramatycznym wydawnictwa Školska knjiga [Barić i in., 2005]. W dziale poświęconym składni odnaleźć można informację, iż w języku chorwackim wśród różnych partykuł pytających występuje również forma *da li*: „Uz upitnu intonaciju, kojom je obilježena svaka upitna rečenica, pitanje **se može** izreći i upitnim česticama. To su: *li, da li, je li, da, zar*” [Barić i in., 2005, s. 447]. Autorzy przytaczają szereg przykładów ilustrujących występowanie tego typu konstrukcji w dziełach najwybitniejszych dwudziestowiecznych chorwackich pisarzy:

Da li vi to shvaćate? (P. Šegedin) – *Da li je zaista žena u neprilici?* (I. Zidić) – *Da li sam zbilja bio gore i urezao znak?* (A. Šoljan) – *Da li ti je to sin?* (V. Novak) [Barić i in., 2005, s. 447].

W innym miejscu odnajdziemy potwierdzenie, iż forma ta występuje również w funkcji spójnika przy tworzeniu mowy zależnej:

Vezničke riječi **zavisno upitnih rečenica** jesu sve upitne riječi, sve koje u ishodišnjoj rečenici što se uvrštava označuju preobliku pitanja: *li, da li, je li...* [Barić i in., 2005, s. 523].

Zastanawiać może jednak, iż przykład ilustrujący powyższe zjawisko został opatrzony kwalifikatorem *razg.*, czyli *razgovorni* ‘potoczny’: *Nije nevažno da li ćemo se sastati danas ili sutra (razg.)* [Barić i in., 2005, s. 524].

W gramatyce Josipa Silicia i Iva Pranjkovicia [2005] partykuła *da li* wymieniana jest jako jeden z elementów zdań pytajnych zarówno w mowie niezależnej: „Osim *li* i *zar* upitna **može biti** i čestica **da** ili **zajedno s li** (npr. *Da li im sve reći?*) ili bez *li...*” [Silić, Pranjković, 2005, s. 254], jak i zależnej, co ilustruje przykład: *Pitanje je da li joj reći ili ne reći* [Silić, Pranjković, 2005, s. 332].

W przeciwieństwie do opisanych wcześniej opracowań normatywnych gramatyka autorstwa Stjepka Težaka i Stjepana Babicia [2009] niemal zupełnie pomija zagadnienie partykuły *da li*. Występuje ona tylko w jednym miejscu³ – jako forma, którą przy tworzeniu mowy zależnej można zastąpić konstrukcją: czasownik + *li*:

Mjesto vezničkog skupa *da li* zavisna se surečenica **može** povezati veznikom *li* koji dolazi iza glagola:

Ivica upita: „Poznaješ li ti Branka”?

Ivica upita da li on poznaje Branka.

Ivica upita poznaje li on Branka [Težak, Babić, 2009, s. 279].

W tym kontekście zaskakuje obecność partykuły *da li* w chorwackim opracowaniu ortografii, którego współautorem jest, słynący z purystycznych poglądów, Babić:

1. Rastavljeno se piše:

a) kad ima upitno značenje: *je li, jesu li, bi li, bismo li, kada li, koliko li, da li, tko li, gdje li*. To se vidi u rečenicama: *Je li da su jeli? – Bi li oni bili došli? – Da li ste im dali?...* [Babić, Moguš, 2010, s. 69].

Kolejną grupę publikacji poddanych analizie stanowią popularne poradniki językowe, wydane zarówno przed rokiem 1990 [Guberina, Krstić, 1940; Brabec, 1984], jak i po nim [Brodnjak, 1991; Krmpotić, 1992; HJS; Protuđer, 2004]. Jest to zaledwie niewielki wycinek bardzo licznego i zróżnicowanego gatunkowo korpusu tekstów o charakterze słowników/poradników, powstających w Chorwacji od lat czterdziestych XX wieku jako przejaw polityki językowej w skali

³ Pomijamy tutaj użycie przez autorów formuły *da li* jako elementu metajęzyka: „Po tome **da li** se rečenicom iskazuje da nešto jest ili nije, rečenica može biti jсна ili niječna” [Težak, Babić, 2009, s. 254].

mikro, czyli planowania języka⁴. Warto podkreślić, że część z nich napisana została przez językoznawców-amatorów, których głównym celem było usunięcie z języka chorwackiego niechcianych elementów, napiętnowanych jako serbskie.

Problem partykuły *da li* pojawia się już w powstałym w okresie tzw. Banowiny Chorwacji (1939–1941) studium, którego autorzy – Petar Guberina i Kruno Krstić [1940] – jako jedni z pierwszych podjęli temat chorwacko-serbskich różnic językowych. Według autorów poradnika Chorwaci, w przeciwieństwie do Serbów, w mowie niezależnej (chorw. *upravni govor*) używają konstrukcji *z je li*, w mowie zależnej (chorw. *nepravni govor*) *z da li* lub *je li*:

Srbi upotrebljavaju uvijek *da li* u upravnom govoru i nepravnom pitanju a) *da li je došao*, b) *ne znam da li je došao*. Hrvati **rado prave** razliku između upravnog i nepravnog pitanja, pa u **upravnom pitanju** upotrebljavaju *je li*, a u **nepravnom** *da li* ili *je li*: a) *Je li on došao?*, b) *Ne znam, da li je (je li) on došao* [Guberina, Krstić, 1940, s. 43].

Odmienne spojrzenie na to zagadnienie zaprezentował ponad czterdzieści lat później Ivan Brabec [1984]. Według chorwackiego językoznawcy forma *z je* w nieprawidłowy sposób wypiera *da* w konstrukcji pytajno-zależnej *z da li*: „**nepravilno, istiskuje da** u upitnoj vezi *da li* pa se govori «je li» umjesto «da li», npr. *Pitali su je li radiš?* [...] (Umjesto: *Pitali su da li radiš...*)” [Brabec, 1984, s. 65]. Brabec zaraz jednak dodaje, że takiej konstrukcji nie należy używać bez potrzeby, co ilustruje „lepszym” przykładem: „Ni to upitno *da li* **ne treba uzimati bez potrebe**. «*Pitali su da li radiš*» glasi bi **bolje**: «*Pitali su radiš li*»” [Brabec, 1984, s. 66]. W innym miejscu publikacji autor wymienia połączenie *da li* jako jeden z częstych sposobów tworzenia zdań pytajnych, zarówno głównych, jak i podrzędnych, co popiera przykładami:

Često se riječ *da* uzima zajedno s upitnim *li* na početku pitanja: *da li...* To može biti u **glavnoj rečenici** (*Da li idete kući?*) i u **zavisnoj** (*Htjeli bismo znati da li idete kući.*) [Brabec, 1984, s. 120–121].

Interesująca nas konstrukcja pojawia się również, w formie hasła, w powstałym już w okresie niepodległej Chorwacji obszernym słowniku różnic między językiem serbskim a chorwackim [Brodnjak, 1991]. Jego autor, Vladimir Brodnjak, dosyć ostro zarysowuje granicę między serbską formą *da li* a chorwacką *je li* (*jeste li*), przytaczając przykłady z obu języków: „**da li** (upitno) – je li (jeste li); *hteo bih da znam da li je kod kuće* – *htio bih znati je li kod kuće*; *da li ste videli nekoga?* – *jeste li vidjeli nekoga?*” [Brodnjak, 1991].

⁴ Terminy te zostały zaczerpnięte z monografii Macieja Czerwińskiego [2005], w której autor dokonuje między innymi dokładnej analizy kilkunastu tego typu poradników pod kątem planowania statusu oraz korpusu języka chorwackiego.

Inne spojrzenie prezentuje twórca kolejnego popularnego poradnika językowego Marijan Krmpotić [1992]. Jego poglądy na partykułę pytajną *da li* odpowiadają punktowi widzenia Guberiny i Krsticia sprzed ponad pięćdziesięciu lat – w języku chorwackim w mowie niezależnej używa się *je li*, a w mowie zależnej *da li*:

U srpskom se uvijek rabi „da li” u upravnom i neupravnom govoru. U hrvatskom se, međutim, u **upravnom** govoru pita: „Je li?”, a **neupravnom** „da li?”. Primjerice:

u srpskom

Da li su evakuisali sve Muslimane iz Foče?

u hrvatskom

Jesu li evakuirali sve Muslimane iz F?

Ne znam da li su evakuirali sve Muslimane iz Foče. [Krmpotić, 1992, s. 93]

Zaskakujący jest brak interesującego nas zagadnienia w najbardziej prestiżowym i obszernym, stanowiącym podsumowanie oraz rozliczenie polityki językowej z lat dziewięćdziesiątych [por. Czerwiński, 2005, s. 126], poradniku językowym wydanym przez Instytut Języka Chorwackiego [HJS]. Powraca ono jednak po roku 2000, między innymi w kolejnej wersji książki autorstwa Iliji Protuđera [2004]. W opracowaniu tym odnajdziemy wzmiankę, iż pytanie za pomocą *je li* ma głęboką tradycję (chorw. *duboko uporište*) w języku chorwackim, więc nie jest dobrze (chorw. *nije dobro*) używać w tym celu konstrukcji *da li* [Protuđer, 2004, s. 83].

Podsumowaniem dociekań dotyczących statusu partykuły *da li* na gruncie chorwackiej lingwistyki jest artykuł Hudeček i Vukojevicia [2007]. Po raz kolejny otrzymujemy precyzyjny opis sposobów zastąpienia partykuły *da li* innymi, odpowiedniejszymi, konstrukcjami, bez wyjaśnienia racjonalnych przyczyn tych operacji: „normativno pravilo **treba** glasiti: «umjesto *da li* **bolje je** upotrijebiti ustrojstvo *predikat/predikatna kopula + li*»” [Hudeček, Vukojević, 2007, s. 220].

W tym samym duchu autorzy starają się obalić twierdzenia zawarte w omawianych wyżej chorwackich opracowaniach normatywnych, które dopuszczają użycie partykuły *da li* w określonych przypadkach, między innymi w mowie zależnej. Według Hudeček i Vukojevicia nie należy w tym kontekście rozróżniać mowy zależnej (pytanie złożone) i niezależnej (pytanie proste), ponieważ każde zdanie proste (pytanie w mowie niezależnej) implikuje zdanie złożone (pytanie w mowie zależnej), tak więc nie ma potrzeby stosowania tu konstrukcji *da li*:

Teško je međutim proniknuti u to zašto bi status skupine *da li* bio u složenoj rečenici drukčiji od statusa te skupine u jednostavnoj upitnoj rečenici [...] svi odnosi [...] koji postoje u **jednostavnoj upitnoj rečenici istovjetni su s odnosima u izričnoj upitnoj rečenici**. To se objašnjava time što se jednostavna rečenica može razumjeti u kontekstu **implicitne (neeksplicirane) izričnosti**, tj. glavna se rečenica podrazumijeva iako nije eksplicirana [Hudeček, Vukojević, 2007, s. 225].

Krytyce poddana zostaje również, zamieszczona w gramatyce Raguża [1997, s. 280], zasada stosowania partykuły *da li* w pytaniach wzmocnionych wyrażeniami typu *stvarno*, *uistinu* ‘naprawdę’, ponieważ – według autorów artykułu – już samo użycie takich wyrazów służy sprawdzeniu prawdziwości danego stwierdzenia:

Smatramo da **nije potrebno** uspostavljati **poseban normativni status** za skupinu *da li* kad uvodi pitanje kojim se riječima *stvarno*, *uistinu*, *zaista*, *doista* itd. provjerava istinitost ili točnost već izrečene tvrdnje. Ta je provjera **osigurana** upravo tim riječima, a značenje rečenice kojom se **provjerava istinitost** kakve tvrdnje isto je bez obzira na to upotrijebi li se čestična skupina *da li* ili čestica *li* s predmetnutim predikatom ili predikatnom kopulom [Hudeček, Vukojević, 2007, s. 230–231].

Mimo wielokrotnie powtarzanej zasady normatywnej (chorw. *normativno pravilo*) mówiącej o potrzebie zastąpienia *da li* innym typem konstrukcji, w artykule przytoczone zostają – poparte licznymi przykładami – dwie sytuacje, w których partykuła ta może, a nawet musi wystąpić w starannej odmianie chorwackiego standardu (chorw. *općeobvezatni hrvatski standardni jezik*). W pierwszym przypadku chodzi o eliptyczne pytania alternatywne, np.: *Koja je haljina ljepša, da li crvena ili plava?*, w drugim o pytania z konstrukcjami *da li da + praesens*, *da li + infinitivus*, np.: *Da li da odem po kruh?*, *Da li se pobuniti ili čekati?*, których nie można zastąpić konstrukcją orzeczenie/łącznik + *li* [Hudeček, Vukojević, 2007, s. 232–233]. Wypadałoby więc w tym miejscu zapytać, czy warto rezygnować z partykuły *da li* również w innych kontekstach, skoro istnieją liczne potwierdzenia jej użycia w odmiennych sytuacjach⁵, a także w niższych rejestrach języka⁶; czy należy w imię pewnych niejasnych, arbitralnych zasad pomijać konstrukcję, która jest w pełni funkcjonalna, komplikując w ten sposób system językowy.

Na koniec warto przyjrzeć się funkcjonowaniu partykuły *da li* w autentycznych tekstach i w ten sposób skonfrontować wyniki obserwacji z przedstawionymi wcześniej postulatami chorwackich kodyfikatorów języka. W tym celu posłużyliśmy się korpusami narodowymi języka chorwackiego: przede wszystkim korpusem opracowanym przez Instytut Języka Chorwackiego [RIZNICA], w mniejszej mierze korpusem powstającym na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu

⁵ Więcej na ten temat poniżej, przy analizie chorwackich korpusów.

⁶ Partykuła *da li* w szerokim spektrum użycia (np. *Da li radiš?*) została przez autorów artykułu przyporządkowana stylowi potocznemu, należącemu do chorwackiego standardu (chorw. *razgovorni funkcionalni stil hrvatskoga standardnoga jezika*) [Hudeček, Vukojević, 2007, s. 233]. Jest to więc styl funkcjonalny najbliższy starannej odmianie języka, z którego to stylu w największej mierze czerpie ona swoje zasoby.

Zagrzebskiego [HNK_v2.5]. Pierwsza z baz daje możliwość odrębnej analizy tekstów literackich (subkorpus literacki) i prasowych (subkorpus prasowy), co zostało wykorzystane w niniejszych badaniach⁷.

W tekstach literackich (obejmujących głównie okres od 1845 do 2008 roku) partykuła *da li* pojawia się w różnych kontekstach 2906 razy (połączenie *je li* – 5058⁸), w tekstach prasowych (przede wszystkim w elektronicznym wydaniu dziennika „Vjesnik” od 2000 do 2007 roku) – 2164 razy (*je li* – 17 208). Poniższe wykresy przedstawiają frekwencję względną *da li* (na 10 000 jednostek) z podziałem na ćwierćwiecza – w przypadku korpusu literackiego oraz na lata – w przypadku dziennika „Vjesnik”. Jak wynika z pierwszego wykresu, partykuła *da li* występowała powszechnie w twórczości chorwackich pisarzy jeszcze przed zwycięstwem idei Vukowców, skutkującym powstaniem języka serbsko-chorwackiego na przełomie XIX i XX wieku. Jej frekwencja wyraźnie wzrastała wraz z umacnianiem się pozycji nowego standardu w pierwszej połowie XX wieku. Tendencja ta utrzymywała się aż do lat siedemdziesiątych XX wieku, kiedy rozpoczął się wyraźny spadek aż do dzisiejszego poziomu.

Frekwencja względna na 10 000 jednostek z podziałem na ćwierćwiecza (subkorpus literacki 1825–2008)

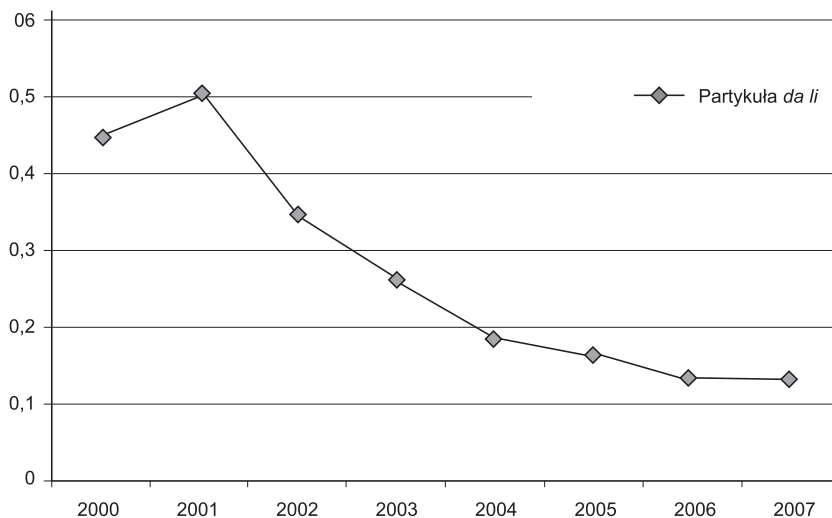

⁷ Wszystkie dane korpusowe oddają stan z 24 października 2018 roku.

⁸ Są to niepełne dane, ponieważ nie obejmują szerszego kontekstu dla połączeń z partykułą *li*.

Interesujące wyniki przynosi również analiza elektronicznej wersji dziennika „Vjesnik” z lat 2000–2007. Począwszy od 2002 roku, zauważyć można stopniowy spadek frekwencji partykuły *da li* aż do bardzo niskiego poziomu z 2006 i 2007 roku.

Frekwencja względna na 10 000 jednostek z podziałem na lata („Vjesnik” 2000–2007)

W analizowanych korpusach partykuła *da li* występuje zdecydowanie częściej w mowie zależnej niż niezależnej⁹. Pojawia się w różnych kontekstach, zarówno należących – według większości współczesnych chorwackich lingwistów – do starannej odmiany języka standardowego [por. Hudeček, Vukojević, 2007]:

1) *Nije zgorega podsjetiti na standardnu šalu u EU da se nikada ne zna što je nestalnije, da li kurs američkog dolara ili američka vanjska politika* („Vjesnik”, 10.02.2002);

2) *Da li da mu oprostim? Da li da se on vama (nama) ispriča?* („Vjesnik”, 20.08.2000) [RIZNICA];

jak i tych, które według nich do ścisłego standardu nie należą:

1) *Međutim, da li tih razlika ima stvarno samo 20 posto?* („Vjesnik”, 1.06.2000);

⁹ Dokładnych danych dostarcza korpus HNK_v2.5, gdzie relacje te wynoszą: mowa zależna – 86%, mowa niezależna – 14%.

2) *Postavljalo se pitanje: Da li je budućnost moguća s Bogom?* (Vladimir Gotovac, *Moj slučaj*) [RIZNICA].

Jak już wspomniano, partykuła *da li* obecna była w twórczości chorwackich pisarzy jeszcze przed powstaniem wspólnego języka serbsko-chorwackiego. Jest to szczególnie istotne, ponieważ kryterium autorytetu kulturalnego od dawna odgrywało, i odgrywa do dziś, istotną rolę w kształtowaniu się chorwackiego standardu, w myśl zasady „pisz tak, jak piszą dobrzy pisarze” [por. Jonke, 1965, s. 186–188]. Neutralne użycie partykuły *da li* w mowie zależnej można odnaleźć już w szesnastowiecznej twórczości czakawskiej Marka Marulicia: *Jere ne pomisle dali bog svaka vi* [JAZU, t. II, s. 241]. Liczne poświadczenia partykuły *da li* pojawiają się w tym samym wieku w dziełach największych twórców dubrownickich, takich jak Šiško Menčetić, Dinko Zlatarić czy Nikša Ranjina. Chodzi tutaj o funkcję wzmacniającą pytanie o rozstrzygnięcie, czyli znaczenie ‘czyż’, jak w przykładzie zaczerpniętym z dzieł Ranjiny: *Dali može zaboravit žena djetićka?* [JAZU, t. II, s. 241]. W tym samym kontekście pojawia się ona w siedemnastowiecznych utworach Ivana Gundulicia aż 16 razy (frekwencja względna: 2,21), np.: *Da li carskom plijenu rađaćemo mi robinje?* [RIZNICA]. W różnych funkcjach partykuła *da li* występuje powszechnie u popularnych pisarzy dziewiętnastowiecznych, takich jak: Antun Nemčić Gostovinski – 31 razy (3,72), Eugen Kumičić – 117 (2,45), Ksaver Šandor Gjalski – 104 (2,29), Ante Kovačić – 76 (2,61) oraz u klasyków literatury XX wieku, np.: Miroslava Krležy – 43 (1,79), Petara Šegedina – 62 (2,68), Dragutina Tadijanovicia – 73 (2,55), Ivana Aralicy – 43 (1,69).

Celem przedstawionej w artykule analizy było zbadanie obecności partykuły pytajnej *da li* zarówno w opracowaniach o charakterze normatywnym oraz naukowym, jak i w autentycznych chorwackich tekstach, a zarazem odpowiedź na pytanie, czy pomijanie tej konstrukcji w opisach chorwackiego standardu ma racjonalne uzasadnienie. Analiza pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków:

1) w chorwackich opracowaniach normatywnych po 1990 roku partykuła *da li* jest obecna, czasem ograniczone jest jej użycie;

2) w większości poradników językowych zostaje uznana za błąd lub/i element serbski;

3) opracowania naukowe skupiają się na sposobach zastępowania partykuły *da li*, nie informując o motywach takiego zabiegu;

4) *da li* występuje w korpusach narodowych, najczęściej w mowie zależnej; używają jej najsłynniejsi chorwaccy pisarze XIX i XX wieku, w ostatnich latach jej frekwencja znacząco spada.

W świetle powyższych wniosków można stwierdzić, że partykuła *da li* padła ofiarą polityki deserbizacji po 1990 roku¹⁰. Konstrukcja, która została już niemal wyeliminowana z chorwackiego standardu, najprawdopodobniej będzie zanikać również w niższych rejestrach języka chorwackiego. Mechanizm tej purystycznej strategii, w odniesieniu do leksyki, trafnie opisała Snježana Kordić:

Medu čestim **purističkim strategijama** nalazi se i sljedeća: kad neku riječ žele zamijeniti drugom a praksa u Hrvatskoj se tome opire, onda kažu da otpori postoje zbog ugledanja u srpsku jezičnu praksu. [...] Svjesni su da je najlakši način za prihvaćanje njihove bezrazložne promjene da **dosadašnjju praksu neistinito proglase srpskom** [Kordić, 2010, s. 24–25].

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

- HJS – BARIĆ Eugenija, red., 1999, *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- HNK_v2.5 – *Hrvatski nacionalni korpus*, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form (dostęp: 24.10.2018).
- JAZU – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1880–1976, t. I–XXIII, JAZU, Zagreb.
- RIZNICA – *Hrvatska jezična riznica*, <http://riznica.ihj.hr> (dostęp: 24.10.2018).
- SAVJETNIK – *Jezični savjetnik*, <http://jezicni-savjetnik.hr/> (dostęp: 24.10.2018).

BIBLIOGRAFIA

- BABIĆ Stjepan, MOGUŠ Milan, 2010, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb.
- BARIĆ Eugenija, LONČARIĆ Mijo, MALIĆ Dragica, PAVEŠIĆ Slavko, PETI Mirko, ZEČEVIĆ Vesna, ZNIKA Marija, 2005, *Hrvatska gramatika*, wyd. 4, Školska knjiga, Zagreb.
- BRABEC Ivan, 1984, *100 jezičnih savjeta*, wyd. 3, Školske novine, Zagreb.
- BRODNJAK Vladimir, 1991, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine, Zagreb.

¹⁰ Jej załączków można szukać już na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Chodzi o działania zapoczątkowane wydaniem w 1967 roku dokumentu pt. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, mającego na celu emancypację języka chorwackiego [por. Czerwiński, 2005, s. 74–75; Oczkova, 2006, s. 236–238].

- CZERWIŃSKI Maciej, 2005, *Język – ideologia – naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Wydawnictwo scriptum, Kraków.
- GUBERINA Petar, KRSTIĆ Kruno, 1940, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- HUDEČEK Lana, VUKOJEVIĆ Luka, 2007, *Da li, je li i li – normativni status i raspodjela*, „*Rasprave IHJJ*”, no. 33, s. 217–234.
- JONKE Ljudevit, 1965, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb.
- KORDIĆ Snježana, 2010, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb.
- KRMPOTIĆ Marijan, 1992, *Jezični priručnik*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb.
- OCZKOWA Barbara, 2006, *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*, Wydawnictwo Lexis, Kraków.
- PROTUĐER Ilija, 2004, *Pravilno govorim hrvatski 4*, Naklada Protuđer, Split.
- RAGUŽ Dragutin, 1997, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.
- SILIĆ Josip, PRANJKOVIĆ Ivo, 2005, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- TEŽAK Stjepko, BABIĆ Stjepan, 2009, *Gramatika hrvatskoga jezika*, wyd. 17, Školska knjiga Zagreb.

Przemysław Fałowski

(NIE)OBECNOŚĆ PARTYKUŁY PYTAJNEJ *DA LI*
W JĘZYKU CHORWACKIM

Streszczenie

Rozpad języka serbsko-chorwackiego, a w rezultacie powstanie współczesnego języka chorwackiego, oznaczało nasilenie purystycznej polityki językowej w Chorwacji, mającej za zadanie usunięcie licznych elementów językowych uznanych arbitralnie za serbskie. Głównym celem artykułu jest zbadanie obecności jednej z takich form – partykuły pytajnej *da li* – w chorwackich opracowaniach normatywnych po 1990 roku, popularnych poradnikach językowych, opracowaniach naukowych oraz korpusach narodowych języka chorwackiego. Dzięki temu będzie można odpowiedzieć na pytanie, czy wysuwane przez większość chorwackich normatywistów tezy dotyczące tej konstrukcji mają racjonalne uzasadnienie.

THE (NON)EXISTENCE OF THE INTERROGATIVE PARTICLE *DA LI*
IN THE CROATIAN LANGUAGE

Summary

The formation of the modern Croatian language as a result of the disintegration of Serbo-Croatian was strongly connected with Croatia's intense puristic language policy. The task was to eliminate those numerous linguistic features arbitrarily recognized as Serbianisms. The main purpose of the present publication is to investigate the existence of one such form – the interrogative particle *da li* in normative Croatian publications after 1990, popular language guides, academic papers and the national corpora of the Croatian language. This allows us to answer the question whether theses regarding this construction put forward by Croatian normativists have any rational justification.